

MÁTHÉ ANDREA

Találkozni

*A Te-nek, aki Én.
A Te-nek, aki Én és a Másik.
Neked, aki Én, Te és Másik.*

A szerző esztéta, legutóbbi írását 2009. 10. számunkban közzöltük.

¹Déry Tibor: *Niki; Szerelem. Két történet.* Ikon, Budapest, 1995.

Déry Tibor *Szerelem* című novellájában¹ van egy rész, egy egészen jelentéktelennek látszó kihagyás, de úgy tűnik, mintha az egész műnek ez az elhallgatás lenne a középpontja, mintha az egész novella ezekért a kimondatlan szavakért született volna meg. A szöveg szavai, mondatai ezt a csöndet, ezt a szó-nélküliséget látszanak körülírni: mintha azért lennének, hogy láthatóvá, érzékelhetővé tegyék ezt a kimondhatatlant, rávillantsanak a szótlanságra. Mintha a novella e köré a csönd köré íródott volna.

Ezen a központi szöveghelyen, a történet egy kitért pillanatában kioldódnak a szavak, és a szöveg szövege egy néma, hallgatag helyet szakít ki magának. Az írás lassan közelít ehhez a kihagyáshoz: a kényszerű, hosszú távollét után hazatérő B. az üres lakásban várakozik, majd lemegy az utcára; távolról felismeri hazatérő feleségét; meglátja rajta azt a pulóvert, amelyet valaha régen még ő vett neki. Aztán B-t is megpillantja felesége, találkozik tekintetük, egy pillanatra megrezenve megállnak, majd hirtelen egymás felé indulnak, futnak, rohannak; és — a novella örök mostjaként — következik a néma pillanat, amikor az írott rész felfüggeszti önmagát. De csak az írott rész, mert a hallgatag rész nagyon is jelenlévő: valami olyasmi történik, ami nem mondható ki, nem beszélhető el teljes hitelességgel és bensőségességgel, ezért marad szavak nélkül ez a hely: szavaktól mentes, de csendként telített. Itt működik igazán a szöveg szövetszerűsége: ahogy kihagyással, üres hellyel szövi teljessé önmagát. Mindent az olvasóra bíz: kitalálni és betölteni ezt a megíratlanul megírt helyet, beteljesíteni a találkozást, beteljesíteni a szöveg csöndjét.

A közelségnek ilyen pillanatai nem rögzíthetőek szavakhoz. Az ölelkező együttlét kimondását visszautasítja a nyelv; csupán körülveszi szavakkal a megnevezhetetlent, s ez a körül-írás hozza létre a csöndet, mely nem üres, hanem jelentése és jelentősége van. Itt a csönd a külső és a külsőségek — a hangos szó — elhallgatása, és a belső — a hanggal telített — beszéd megszólalása. A szavakkal kimondott visszavonhatatlanul kiteszi magát a félreértésnek: azzal, hogy mondunk valamit, számtalan olyat is kifejezünk és mondunk, amit nem volt szándékunkban mondani. „Mert ahogy tudásunk végső soron hallgatólagos jellege miatt mindig képtelenek leszünk mindazt elmondani, amit tudunk, ugyanúgy a jelentés hallgatólagos jellege miatt sohasem tudhatjuk egészen, hogy mi következik abból,

²Polányi Mihály: *Személyes tudás I.* (Ford. Papp Mária.) Atlantisz, Budapest, 1994, 168.

³Emmanuel Levinas: *Nyelv és közelség.* (Ford. Tarnay László.) Jelenkor – Tanulmány Kiadó, Pécs, 1997, 7.

⁴Erről ír még: Gerhard Ebeling: *Isten és szó.* (Ford. Lukács Ilona.) Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest, 1995.

⁵A 'saját idő' kifejezést Gadamert követve használom, lásd: *A szép aktualitása.* (Ford. Bonyhai Gábor.) T-Twins, Budapest, 1995.

amit mondunk.”² A szó nemcsak önmaga nyomát hagyja meg, hanem önmaga árnyékát is. „Azzal, hogy azt teszem, amit tenni akartam, számtalan olyan dolgot is teszek, amit nem akartam tenni. Cselekvésem tehát sohasem tiszta, mindig nyomokat hagyok.”³ Ilyen módon minden szavunk kiszámíthatatlan és megjósolhatatlan következményeket vonhat maga után.⁴ Persze a csönd sem egyértelmű, sőt talán még kiterjedtebb és szétszóródóbb a jelentése, de másképp: nem hagy érzékelhető nyomot, nyomtalanul jelenik meg a szavak között, és csak a szó, a hang teheti érezhetővé és érzékelhetővé.

Az átölelő találkozás után a legsemmitmondóbbnak tűnő szavakat mondja ki egymásnak B. és felesége. Mégis ezek a szavak attól válnak súlyossá, hogy két, a szeretet bensőséges folyamatában élő személy mondja egymásnak őket: belemondják szavaikat abba az ürességbe, melyet egymástól távol töltött életük jelentett, és amelyet első ölelésük csöndje oldott fel. Az ölelés csöndje az érintés csöndjével kezdődik: a szemek találkozásának némaságával, az arc ismerőssé tételének hallgatag idejével, a közeledés és távolodás hang-nélküliségével. A test néma nyelve, hallgatag gesztusai tárulnak fel minden egymásra pillantásukban, amely nem kér és nem vár magyarázatot: figyelemteljes elidőzést követel: saját időt⁵ szakít ki magának, amely a gondolatokban rejtőzik: mert bárhol legyünk is, az érintő pillantás csöndben és titokban elkísér bennünket. Megérintettek vagyunk. Érintettek lettünk. Így minden kivételes találkozás a talánnyal szembesít bennünket; a rejtély, mely a találkozó között jön létre, a megértési-vágyás világába és egy megértés-mezőbe íródik be: meg akarom érteni a Másikat, és a Másikban önmagammat, ami azt is jelenti, hogy meg akarom szüntetni az idegenséget, azt szeretném, ha a Másik nem Másik, hanem Te lenne a számomra, és én Te lehetnék az ő számára. Otthont szeretnék teremteni a Te által, a Te-ben és a Te segítségével, hogy az idegenség ne csak körülöttem, hanem bennem és benne is megszűnjön. Hogy otthon lehessenek és otthonná váljak mind a magam, mind az ő számára. Ez a megértés-mező egyrészt végtelen, mert minden létező egy időben mutatkozik meg előttem és számomra a maga határtalan tőlem való különbségében és velem való azonosságában, másrészt véges, mert megköveteli, hogy a másik létezőt lenni hagyjam, és azt, hogy nem avatkozhatom be függetlenségébe, nem sértetem meg szabadságát. Ezért marad minden találkozásban rejlő titok megfejtése, talányának megoldása reménytelen és megoldhatatlan vállalkozás. Mert megfejtethetetlen a vágy, melyet a titok hordoz: miért éppen ő az a Másik, akinek Te szeretnék lenni, és akit szeretnék Te-nek szólítani? Miért nem akarok kényelmes és védett idegenszerűségemben megmaradni? Miért akarom közelségre váltani a távolságot? Miért akarom a pillanatot örökkévalóvá tenni? Hiszen: „Ellentmondásba süllyedünk, ha a pillanat örökkévalóságában hiszünk — ahogy minden magasrendű lelki tapasztalat kötelez —, [és] ugyanakkor nem ismerjük el, hogy ezáltal az örökkévaló Örökkévalóságában veszünk részt. Annak elfogadása ez, hogy illúzióban élünk, anélkül, hogy be-

⁶Henri de Lubac: *Isten útjain*. (Ford. Somorjai Gabriella.) Vigilia, Budapest, 1995, 145.

vallanánk.”⁶ A valódi találkozás valódiságát és egyedülállóságát éppen az mutatja, hogy az örök pillanatot juttatja eszünkbe, és ezáltal felkelti és tudatosá teszi bennünk az Örökkévaló iránti vonzódást és vágyat, a kutatás és feltárás szenvedélyét. Ilyen értelemben amikor azt kutatjuk, hogyan lehet számunkra Te a Másik, a titok területét érintjük, hiszen általa az Örökkévaló rejtelseit kutatjuk: a megfejthetlent kísértjük, a kimondhatatlant faggatjuk, hogy megérkezessünk a csönd misztériumához.

*

⁷Simone de Beauvoir: *Minden ember halandó*. (Ford. Görög Lívia.) Európa, Budapest, 1973.

Simone de Beauvoir *Minden ember halandó* című regényének⁷ egyik megrendítő jelenete, amelyben a férj semmiféle trükkel és maszkkal nem tudja titkolni tovább halandó felesége előtt, hogy halhatatlan: tudja, hogy el fog következni ez a pillanat, és előre sejtje azt is, hogy felesége összeomlik, és minden szavát, tettét, ölelését, pillantását hazugságnak, talminak, igaztalannak tartja vissza- és előremenően egyaránt. Hogy ez a felismerés megszünteti a köztük és bennük lévő megismételhetetlen pillanatok csöndjét. Mert mint véges létű halandó nem tudja elviselni azt, hogy az egyetlen örökkévaló pillanat — valaki mással — megismételhető, hogy az, aki Te a számára, valaki más számára ugyanúgy Te legyen. Az ismétlés végtelenségét akarja, de véget is akar szabni neki: szeretné maradandóvá tenni és ezzel megismételhetővé tenni az első ölelkező pillantást, az első érintés csöndjét, ugyanúgy, ugyanazzal a Te-vel, és Tőle is ezt a megőrző emlékezést várja el. De ez az akarat korlátozó vágy, és ha felébred, a Te-t újra Másikká változtatja, mert szabadságát, lehetőségét akarja korlátozni. Mert ezzel kilép a szeretet önzetlenségéből, feltétel-nélküliségéből és birtokolni akar; ekként azonban mindent felborít, hiszen „hogyan is lehetne különben bármilyen létezővel való kapcsolat kezdettől fogva egyéb, mint létezőként való megértése — a tény, hogy mint létezőt szabadon lenni-hagyjuk. (...) a létezőt lenni hagyni annyi, mint az őt felfedező és megragadó érzékeléstől való függetlenségében megérteni”.⁸ A megértés pedig mindig úton lét, melyet nem lehet rögzíteni, nem lehet egyetlen önkéntesen választott pillanathoz szögezni. Talán ezért, hogy minden szeretetben megmutatkozik a tovább és a túl dimenziója: mintha arra szeretne felszólítani, hogy túl kellene lépni a halandóság határait és korlátait, hogy tovább kellene látni, hogy a halhatatlanság nézőpontjából kellene nézni a szeretetre és a szeretetre, hogy nyilvánvalóvá válhasson minden ilyen pillanat örökkévalósága, hogy eltűnhessen a féltés és a félelem, a szorongás és a rettegés, a veszteségtől való rettenet. A paradoxon az, hogy éppen ez az intenzív, túlsorduló szeretet teremt meg azt a borzongást és rettegést, amelyet el kell tüntetni, meg kell szüntetni ahhoz, hogy valódiságához juthassunk el, és ahhoz, akihez/amihez szeretnénk: az eroszon és philian túl lévő agapéként értett, tiszta szeretethez. A félelem és rettenet csendjét fel kellene cserélni a bizalom, a figyelem csöndjével,

⁸Emmanuel Levinas: *Nyelv és közelség*, i. m. 9–10.

⁹Luce Irigaray: *i love to you. Sketch of a Possible Felicity in History.*

(Trans. by Alison Martin.)

Routledge, London and New York, 1996, 109–113. (Az idézett Irigaray-helyek saját fordításaim — M. A.)

¹⁰De benne van a neked/hozzád szeretlek is, mely se grammatikailag, se szemantikailag nem helyes, mégis árnyalja a jelentést: vagyis néma tudásunk kitalálja, hogy miről lehet szó.

¹¹Luce Irigaray: *i love to you. Sketch of a Possible Felicity in History,* i. m. 109.

¹²Luce Irigaray: *In Almost Absolute Silence.* In uő: i. m. 115–119.

¹³Luce Irigaray: *In Almost Absolute Silence.* In uő: i. m. 116–117.

mely az önátadás csöndje is, amely csak és kizárólag az Örökkévaló örökkévalósága előtti alázatot ismeri.

*

Luce Irigaray ezt a címet adta egyik rövid írásának: *j'aime à toi*, melyet angolra így fordítottak: *i love to you*.⁹ Magyarul legjobb lenne az érted szeretlek; vagy a miattad/ neked szeretlek(?).¹⁰ A névmás éppen a szeretlek-hez rögzült birtoklást és kisajátítást próbálja megszüntetni, és egy eredendőbb jelentéséhez visszatérni: a Te felé mozduló, alig-alig érintő figyelemhez, oda-forduláshoz, meg-hallgatáshoz, lenni hagyáshoz. A Te csöndjének megszólításához. De csak akkor és annyira, amennyire a Te megengedi ezt a faggató kérdezősködést. „Az érted szeretlek azt jelenti, hogy feléd fordulva megtartom a közvetettséget. Nem rendellek magam alá és nem akarok bekebelezni. Tisztellek téged, mint aki megmagyarázhatatlan és semmiképpen sem kisebbitő. Köszöntelek és általad köszöntetek. Dicsérlek és általad dicsértetek. Köszönetet mondok neked: miattad mondok köszönetet... Áldalak, mert... Beszélek hozzád... nemcsak úgy általában, hanem hozzád. Nem ezt vagy azt akarom elmondani, hanem neked szeretnék elmondani valamit.”¹¹ A szeretlek szóhoz illesztett névmás így azt hivatott megjeleníteni, hogy azt, akire a szeretet irányul, nem akarja tárgyá változtatni, objektummá redukálni, hanem alanyként, társként beszél hozzá. A miattad/érted/ neked szeretlek közös, kettős intenciót — mindkét fél részéről érkező egyenrangú szándékot — jelent az egymáshoz fordulásban, az egymás iránti figyelemben.

Hogyan figyelhetek a Te-vé változott másokra? És mit jelent az, hogy rá/Rád figyelek?¹² „Az, hogy rád figyelek, nem azt jelenti, hogy valamilyen információt akarok kiszedni belőled, vagy érzelmek kifejezését várom el vagy követelem Tőled; hogy figyelek Rád azt jelenti, hogy úgy figyelek szavaidra, mint valami egyedi, visszavonhatatlan, hasonlíthatatlan valamire, ami különös a sajátoméhoz képest, mint valamire, ami új és így ismeretlen számomra. (...) Az, hogy figyelek rád, mint másokra, aki transzcendenssé tesz engem, nem más, mint átlépés, átalakulás egy új dimenzióba. Figyelek rád: felfogom, amit mondasz, érzékeny vagyok arra, amit mondasz, megkísérem megérteni és meghallani a szándékaidat; ami nem azt jelenti, hogy teljes egészében megértelek és hogy ismerlek, (...) Figyelek rád: bátorítom valami váratlanul a felbukkanását, a növekedését, az átalakulását, talán egy új kezdetet. Ez a figyelem egy előre láthatatlan útnak ad helyet, a csöndnek, a lét/ezés terének; talán egy új hajnal kezdete, mely felszabadítja szándékaid, és megerősíti a Te átalakulóban lévő lényedet és létedet.”¹³

A figyelemben létrejövő csönd nem kisajátító, korlátozó vagy dermesztő csend. Hanem egy odahallgatásra és odahallgatásban várakozó csönd, mely megnyílik a Te szavaira. Teret, időt ad neki, és megszenteli ezt a téridőt azáltal, hogy ezzel a tiszta odafigyeléssel

ünnepegyessé, egyedülállóvá avatja. Nem foglalja le ezt a teret és időt ön maga számára, hanem a Te-nek tarja fönn, és ez által teszi totális jelenlétté az együttlétet; ami nem azt jelenti, hogy ez az együttlét nem ismeri föl saját határait és korlátait. Éppen ellenkezőleg: tudja és érzi, hogy behatárolt, hogy az odafigyelés szabályokat szab számára: az önvisszavonás határait, hogy az ezáltal keletkezett teret és időt tudja felajánlani, hogy ez által mondjon le az én-dimenziójáról egy Te-vel teremtődő közös dimenzió javára. Ez a teremtő csönd az érted/miattad/neked szeretlek felé vezető út első gesztusa.

*

Ez a figyelemmel teli csönd az *Angyali üdvözlet* csöndjében teremtővé, a szó szoros értelmében kreatívvá lesz. Máriának és Isten Angyalának találkozása szó és csönd egymást átszövő dialógusa. Lényeges, hogy nem egyoldalú beszédről van szó, nem egy aktív megszólalóról és egy passzív hallgatóról, hanem az Angyal és Mária *beszélgetéséről*, kölcsönös egymásra figyeléséről.¹⁴ az Angyal figyel Máriára, Mária pedig képes (fel)figyelni, észrevenni a megszólítást. Nem akarata nélkül történik meg vele az, ami megtörténik: az Angyal megkérdezi őt, és vár, míg megkapja Mária válaszát: „Legyen nekem a Te igéd/akaratom szerint” (Lk 1,38). Nemcsak szavaik és csöndjeik, hanem lélegzetük is egymást kiegészítő és egymást követő ritmusra jár, ahogy az anya testében lévő gyermek lélegzete/lélekzete is egy az anyáéval. Mária teremtményi méltósága, spirituális érzékenysége, metafizikai szemérme összegződik és jelenik meg ebben a rövid és lényegre törő mondatban; de az egész dialógusra jellemző a redundancia hiánya, mely egymást-értésről és egymás tiszteletéről tesz bizonyosságot. Mindketten résztvesznek, benne vannak abban, hogy olyan helyzetet teremtsenek és olyan dialógust folytassanak, mely a méltóságot, a kölcsönös tiszteletet és a szabad választás lehetőségét fenn tudja tartani.

Az Angyal egy szótlán, csöndes pillanatban keresi meg Máriát, és Mária a csöndben hallja meg szavát és a csöndből válaszol. Nem tudjuk, hogy látta-e az Angyalt Mária, kívülről hallotta-e,¹⁵ vagy belső hangján keresztül jutott el hozzá szólítása. De hallotta a megszólítást, mert csöndben volt — hiszen „aki hallgat... azt megszólítják... és akit megszólítanak, annak... hallgatnia kell”.¹⁶ Ez a hallgatás egyben odahallgató figyelem is, ezért értik meg olyan rövid, néhány mondatos párbeszédből egymást. A dialógus folyamatos: Mária nem kér gondolkodási időt, hanem az Angyal közvetítette kérdésre — kivételes ajánlatára? — a párbeszéd folytonosságát tartva válaszol. De nem azért, mert nem sejtí, hogy egy titoknak a részesévé válik, hanem éppen azért, mert megérti, hogy egy ki-mondhatatlan rejtély vonja magához. Mivel minden hétköznapin és elvárhatón túli események résztvevője, közölhetetlen az, aminek vállalja és akarja megtörténetét, még ha ezzel életveszélybe is sodorja magát.

¹⁴Ennél a gondolatmenetnél szintén Irigaray értelmezéséből indulok ki, vö. *A Breath that Touches in Words*. In uő: i. m. 121–128. De Wim Wenders filmjében — *Berlin fölött az ég* — az Angyali üdvözlet egy parafrázisa található, melyben ez az értelmezési lehetőség szintén nyomon követhető.

¹⁵Nyilvánvaló, hogy az *Annunciáció* számtalan festmény, kép témája, melyek képszerűen megjelenítik, s melyek imagináción alapulnak. Pasolini *Máté evangéliuma* című filmjében — nagyon találóan és a figurális megjelenítést kikerülve — az ablakon beszűrődő hajnali fény jelzi az Angyal látogatását.

¹⁶Hans-Georg Gadamer: *Igazság és módszer*. (Ford. Bonyhai Gábor.) Gondolat, Budapest, 1984, 320.

Az üdvtörténetnek ez a kezdőpontja utólagosságában nyer majd értelmet; Mária és az Angyal találkozása *látszólag* nem lépi túl a mindennapiság kereteit, a természetfölötti a természetesen és természetesen nyilvánul meg: az örökkévalóság az időben mutatkozik meg, néhány pillanat nyílik rá az örökkévalóságra: ennek a találkozásnak az ideje nem mérhető emberi idővel. Felfüggeszt minden időt, minden tartamot, a csupasz, időtlen történetét őrzi meg. Ebben a felfüggesztett időben — időn kívüliségben, időtlenségben — történik az adakozás felajánlása és az adakozás elfogadása.¹⁷ Ajándékot adni és ajándékot elfogadni ugyanazt a szabadságot és ugyanazt a nagylelkűséget feltételezi mindkét részről: örömet adni és elfogadni az öröm meglepetését; úgy, hogy minden más gondolat megszűnik — felfüggesztődik — és az öröm csöndjét inkább az ajándékozás eseménye mint maga az ajándék tölti be. Az ajándékozás örömeiben az önátadás történik meg, és az önátadást csakis az önkéntesség és a feltétel-nélküliség teszi lehetővé. Az *Angyali üdvözlés* öröme többszörös adás és önátadás: Az Angyal közvetítőként adja át magát Isten és Mária akaratának és Mária is odaajándékozza mindenét ebben a csöndes találkozásban: testestől-lelkestől benne van ebben az együttlétben, amely létgyarapodás¹⁸ lesz, mely feloldja az idegenséget, megteremti az otthonosságot és az önátadó önmegvonásban a szabadságot. Megszűnik a másság, pontosabban nincs értelme másságról vagy azonosságról beszélni — „A boldog lélek a másságról mit se tud, / Fénylik az Úrban és dicsőségébe jut.”¹⁹ —, a kölcsönösen ajándékozó adakozás az egy/ség és az együttlét (lét)tapasztalatához jut el.

*

Találkozni: egyszerre tudni a titokról és felfedettségről, a végesről és az örökkévalóról, a hiányról és a betöltöttségéről, a vágyról és a lemondásról, az elengedésről és megmaradásról, a felajánlásról és a visszaadásról. De azt is szem előtt tartani, ahogy a magyar szóban egyszerre benne van a(z) egyes szám második) személyre és a tárgyra irányultság is: a találkozni és a találni is, a szeretlek és a szeretem is. Egyszerre kölcsönösség és irány; tartani valamihez, vonzódni és vonzani: vonzásban lenni egymás felé. Mindezt úgy, hogy elengedni a vonzás és a vonzattatás tárgyát, ellenállni a szavak erejének akkor, amikor a csönd szeretne megszólalni; önmagunkról lemondva beteljesíteni a találkozást: elengedni a szavakat, beengedni a csöndet. „A hallgatásban az ember lemond a szavak bőségéről. Semmije sincs, amivel tündökölhette vagy hatást kelthette. Semmit nem tud felmutatni...”²⁰ Az igazi találkozás csöndje megosztott csönd: közel a contemplatio csöndjéhez, mely nem-elvárható, nem-kiszámítható, nem függvénye semmi elgondolhatónak, sem megcselekedhetőnek: a feltáruzó megpillantás és a feltárukozó tekintet kegyelmi ajándéka.

¹⁷„A megvonásban is van adakozás”. In: Hans-Georg Gadamer: *A szép aktualitása*, i. m. 201.

¹⁸A kifejezést vö. Gadamer: *Igazság és módszer*, i. m. 111.

¹⁹Angelus Silesius: *Kerúbi Vándor*. (Ford. Kurdi János.) Helikon, Budapest, 1991. IV/181. 72.

²⁰Anselm Grün: *Hallgatni arany — A hallgatás igénye*. (Ford. Horváth Ilona.) Bencés Kiadó, Pannonhalma, 1994, 71.